

ВЗАЄМОВПЛИВ ПОВСЯКДЕННОЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ А.П. ЧЕХОВА

На сьогодні, в період кардинальних змін лінгвокультурної сфери соціуму, не вщухає інтерес до творчої спадщини унікальних митців художнього слова попередніх культурно-історичних епох. Серед них чільне місце відводиться спадщині А.П. Чехова, який завдяки своїм творчим надбанням став репрезентатором нової на той час культурно-лінгвістичної реальності. А.П. Чехова справедливо відносять до особливого роду митців, філософія яких буквально «розчинена в буденності». Започаткована ним нова традиція в художньому мистецтві полягала не лише в іншому способі спілкування з читачем, а й сміливому поєднанні повсякденної та літературної мови як яскравих характеристик його поезики.

Для з'ясування сутності повсякденності в цілому та повсякденної мови зокрема звернімося до М. Хайдеггера. Він визначає термін «повсякденність» як стан, у якому людина перебуває незалежно від протікання часу. На його думку, повсякденність є простором самореалізації практичного розуму, і що найцікавіше, саме в цьому просторі складаються установки та норми культури, моралі, функціонують основні групи цінностей.

Витоки дослідження лінгвістичного прояву повсякденності містяться у філософії Дж. Мура та поглядах пізнього Л. Вітгенштейна. Дослідження цієї проблеми знаходимо також у представників лінгвістичної філософії – Н. Малкольма, Дж. Остіна, Г. Райла та ін.

Так, на думку Г. Райла, коли говорять про вживання повсякденної мови, слово «повсякденний» протиставляється «незвичайному», «езотеричному», «технічному», «поетичному», «символічному». Поте чіткої межі між «загальним» і «незагальним», «технічним» і «нетехнічним», «застарілим» і «сучасним» не існує [6, с. 155-156].

Таку ж розмитість меж повсякденного ми бачимо і в творах А.П. Чехова. Тут не можна провести чіткої межі між повсякденним і літературним мовними пластами, слова повсякденної мови ніби набувають літературного обрамлення.

На перший погляд може здатися, що застосування А.П. Чеховим повсякденної мови було продиктоване потребою максимально наблизитися до аудиторії типового читача. Адже, за словами Н. Малкольма, повсякденна мова є мовою звичайних людей [4, с. 91]. До

того ж, як стверджує Ю.М. Лотман, тогочасний читач не був налаштований на ускладнення структури своєї свідомості, він зрештою хотів отримати інформацію [3, с. 825] в знайомому вигляді, знайомою мовою. Саме повсякденна мова є повноцінним засобом вияву повсякденної свідомості як сукупності вербального вираження елементарних одиниць знань [2, с. 53]. Це спричиняє орієнтацію на реального читача з повсякденною мовною свідомістю.

Проте не слід недооцінювати повсякденної мови, адже саме вона здатна «оживити» художній текст не гірше за поетичне слово.

Ще однією особливістю чеховського повсякденного слова є його влучність і внутрішня переконливість. Митець орієнтується не на авторитарне слово, яке «потребує від нас безумовного визнання, а не вільного оволодіння і асиміляції з власним словом», а на слово «внутрішньо переконливе». «На відміну від внутрішнього авторитарного слова слово внутрішньо переконливе в процесі його стверджувального засвоєння тісно переплітається з «власним словом», – пише М.М. Бахтін. – Внутрішнє переконливе слово – сучасне слово, слово, породжене в зоні контакту із незакінченою сучасністю, або сучасне; воно звертається до сучасника і до нащадка як до сучасника; для нього конститутивна особлива концепція слухача – читача – розуміючого» [1, с. 156-158]. Тому читач не просто повинен додати «суб'єктивні елементи, яких бракує»; чеховський текст побудований так, що він, читач, неминучо повинен проектувати зображені конфлікти і проблеми в своє життя.

Про пристрасть Чехова до простого і влучного слова не лише в письмовому, а й в усному мовленні, можна дізнатися і зі спогадів його сучасників. Наприклад, І.О. Бунін пише, що «його точний і скупий на слова був він навіть у повсякденному житті. Словом, він надзвичайно дорожив, слово фальшиве, книжне діяло на нього різко; сам він говорив прекрасно – завжди по-своєму, ясно, правильно» [7, с. 490].

Провідною рисою чеховських художніх творів є «змішування» повсякденної та літературної мови. Найвище за все Чехов цінує те, що по мірі духовного самовизначення людина стає особистістю, покликану поєднувати в собі індивідуальне, соціальне та всебуттєво-універсальне начала. Таке поєднання, тобто своєрідний синтез «свій – чужий», письменник передає через «змішування» лінгвістичних пластів різного статусу – відшліфованої літературної мови та повсякденної.

Проводячи паралель із сучасністю, можна сказати, що тема змішування мовних пластів на сьогодні є досить актуальною. Про це свідчать концепції сучасних дослідників щодо неоднорідності та складності природи мови. Так, відомий американський психолог і лінгвіст Стівен Пінкер у своїй книзі «Мова як інстинкт» доводить, що змішування чи схрещення мов є основним фактором їх історичного розвитку. Мова ним розуміється як найважливіший продукт культури,

що є результатом синтезу соціокультурного (набутого) та біологічного (даного природою, вже закладеного в мозку людини «граматичного гена») [5]. У лінгвокультурній картині світу він чільне місце відводить повсякденній мові, на яку спонукає подивитися по-новому, адже її «легкість, прозорість, автоматизм – це ілюзії, за якими криється багатюща система». Ймовірно, саме тому потужний потенціал повсякденної мови дозволив А.П. Чехову відкрити нові можливості поетики його художніх творів.

Отже, використання А.П. Чеховим у художній творчості повсякденної мови на правах літературної є вдалим способом вираження соціокультурної реальності як окремо взятої людини, так і культурно-історичної епохи в цілому.

Література

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975.
2. Караулов Ю.Н. / Язык и действительность: Сборник научных трудов памяти В.Г. Гака. – М.: ЛЕНАНД, 2007. – 640 с.
3. Лотман Ю.М. Массовая литература как историко-художественная проблема // О русской литературе. Теория литературы. – СПб.: Искусство, 1997.
4. Малкольм Н. Мур и обыденный язык // Аналитическая философия: Избранные тексты / Сост. А.Ф. Грязнова. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 181 с.
5. Пинкер С. Язык как инстинкт: Пер с англ. / Общ. ред. В.Д. Мазо. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 456 с.
6. Райл Г. Обыденный язык // Аналитическая философия: Становление и развитие. Пер. с англ., нем. – М.: «Дом интеллектуальной книги», «Прогресс-Таридиция», 1998. – 528 с.
7. Чехов А.П. в воспоминаниях современников. – М., 1986. Эко У. Роль читателя. – СПб.: Symposium, 2005.